

Θεωρητικές προσεγγίσεις για το τοπικό κράτος

ΗΛΙΑΣ ΓΕΩΡΓΑΝΤΑΣ

1. Εισαγωγή

Στο άρθρο που ακολουθεί παρουσιάζονται δύο πολιικά αντίθετες προσεγγίσεις για το τοπικό κράτος. Πρόκειται για τις απόψεις της Cockburn και των Dear και Clark αφενός –που συνοπτικά θα μπορούσε να καταχωρηθεί ως η εργαλειακή προσέγγιση– και των Sanders και Cawson αφετέρου, η λεγόμενη διττή, πλουραλιστική προσέγγιση για το τοπικό κράτος.

Απ' αυτή την άποψη τα επιχειρήματα που θα αναπτυχθούν δεν πρέπει να ιδωθούν ως συμπεράσματα πάνω στα γενικότερα προβλήματα ανάπτυξης θεωριών για το τοπικό κράτος. Αλλά ως προτάσεις κριτικής που δεσμεύονται αφενός από τις συγκεκριμένες προσεγγίσεις που παρουσιάζονται και αφετέρου από την ιστορική στιγμή στην οποία οι τελευταίες αναπτύχθηκαν.

Επίσης δεν θα πρέπει να αγνοηθεί το γεγονός ότι οι δύο αυτές προσεγγίσεις αντιπροσωπεύουν ένα μικρό –αν και σημαντικό– μέρος των προσεγγίσεων για το τοπικό κράτος και τις διαδικασίες συγκρότησής του. Η παρουσίαση εστιάζει μόνο σ' αυτές αφήνοντας απ' έξω άλλες, κυρίως μεταγενέστερες προσεγγίσεις που αναπτύσσονται πάνω σε διαφορετικούς άξονες.

Η επιλογή των δύο αυτών προσεγγίσεων έγινε για δύο βασικούς λόγους. Πρώτον γιατί συνιστούν την πρώτη προσπάθεια επεξεργασίας του τοπικού. Μ' αυτή την έννοια πρόκειται για πρώιμες απόψεις. Ωστόσο υπάρχει ανάγκη ανάλυσής τους στο βαθμό που γίνεται παραδεκτό ότι οι ιστορικοί ορίζοντες μιας θεωρητικής προσέγγισης δεν είναι κατ' ανάγκη ίδιοι με τους ιστορικούς ορίζοντες του προβλήματος που μια θεωρητική προσέγγιση προτίθεται να εξετάσει.

Δεύτερον γιατί οι δύο προσεγγίσεις που εκτίθενται παρουσιάζουν μια ομοιογένεια στον τρόπο που κατανοούν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Πρόκειται για ομόλογες προσεγγίσεις που αν και αυτο-ορίζονται αντιθετικά η μία ως προς την άλλη, στο τέλος καταλήγουν σε πανομοιότυπα σχεδόν αδιέξοδα. Μ' αυτή την έννοια σκοπός αυτού του άρ-

Η. Γεωργαντάς, πολιτικός επιστήμων, MA University of Sussex.

θρου είναι να δείξει τόσο τα κοινά τους αδιέξοδα όσο και τα αδιέξοδα της ίδιας της αντιπαλότητας.

Ως εκ τούτου το άρθρο περιορίζεται σε μια κριτική παρουσίαση αυτών των προσεγγίσεων χωρίς να αναλύει το συνολικότερο ζήτημα του τοπικού κράτους και των τοπικών πολιτικών.

2. Πλαίσιο ανάπτυξης των προσεγγίσεων για το τοπικό κράτος

Η παρούσα συζήτηση για το τοπικό κράτος συνιστά μια προσπάθεια στον αγγλοσαξονικό χώρο απομάκρυνσης από συμβατικές προσεγγίσεις για το θεσμό της τοπικής αυτοδιοίκησης – δηλαδή από μελέτες με ισχυρό πυρήνα θεσμικο-διοικητικής προβληματικής – και εμπλουτισμού της συζήτησης για το Κράτος, με στοιχεία μιας πιο εξειδικευμένης ανάλυσης συγκεκριμένων προβλημάτων πολιτικής. Βασικά όμως οι προσπάθειες αυτού του ετερογενούς ρεύματος που συνοψίζεται «ως θεωρίες τοπικού κράτους» (local state theories) συχνά εξαντλούνται στον καθορισμό ή στην επαγωγή αυτού που αόριστα και αυθαίρετα καλείται τοπικό μέσα από συνθήκες της αυτονομίας και της ιδιαιτερότητάς του.

Η ιδιαίτερη στροφή προς τις τοπικές διαστάσεις του πολιτικού είναι αποτέλεσμα διαφορετικών ιστορικών παραγόντων. Μέχρι τη δεκαετία του '70 οι μαρξιστικές θεωρήσεις για το Κράτος και την Πολιτική χαρακτηρίζονταν από μια θεωρητική υπεροψία απέναντι στους τοπικούς θεσμούς και στους τρόπους συνάρθρωσής του, κι αυτό συχνά οδηγούσε σε αναγωγισμό σε θεμελιώδεις οικονομικές κατηγορίες και σε ντετερμινισμό. Ειδικότερα τα κόμματα της αριστεράς χαρακτηρίζονταν από πίστη σε συγκεντρωτικές δομές εθνικού επιπέδου, ως όργανα προγραμματισμού και προαγωγής της ισότητας, κάτι που οδήγησε στη δημιουργία αντιδημοκρατικών ιδεών (Sharpe, 1984· Corrigan, 1979).

Έτσι οι θεωρίες τοπικού κράτους εκφράζουν μια προσπάθεια «καθόδου» στις ειδικές συνθήκες συγκρότησης κοινωνικο-πολιτικών προβλημάτων που εντάθηκαν στα τέλη της δεκαετίας του '70. Ειδικά το γεγονός ότι η κρίση πήρε πολύ συγκεκριμένες τοπικές διαστάσεις, ως αποτέλεσμα της ως τότε άνισης χωροθέτησης των οικονομικών δραστηριοτήτων, γέννησε την ανάγκη πολιτικής παρέμβασης από την τοπική αυτοδιοίκηση. Ήδη η αναδιάρθρωση της τοπικής αυτοδιοίκησης στην Αγγλία το 1973 σηματοδοτούσε την ανάγκη ανάληψης τέτοιων δραστηριοτήτων που να αντιμετωπίζουν τοπικά τα αποτελέσματα της κρίσης. Η ανάπτυξη του ενδιαφέροντος για τα τοπικά προβλήματα ήρθε και σαν αποτέλεσμα της ενσωμάτωσης μαρξιστικών αναλύσεων στο θεσμικό πλαίσιο μελετών. Δεν είναι δε τυχαίο ότι η συζήτηση αυτή ξεκινάει με τη μελέτη της Cockburn το 1977 για την προβληματικότερη περιοχή του Lambeth στο Λονδίνο, και στα πλαίσια των Προγραμμάτων Τοπικής Ανάπτυξης.

Η εμμονή του Εργατικού Κόμματος σε συγκεντρωτικές δομές εθνι-

κού επιπέδου ήρθε σε σύγκρουση με τα αποτελέσματα της κρίσης αποβιομηχάνισης του '60 και '70 οπότε και ολόκληρες περιφέρειες και τα παραδοσιακά αστικο-βιομηχανικά κέντρα επλήγησαν έντονα από την κρίση και την ανεργία. Όμως αυτές ήταν και οι περιοχές που συγκέντρωναν την αυτονόητη πελατεία των Εργατικών κι έτσι οι πολιτικές ομάδες που είχαν διαμορφωθεί σε τοπικό επίπεδο ένωσαν προδομένες από τις πολιτικές που υποτίθεται ότι επηρέαζαν. Ένα από τα αποτελέσματα της κρίσης ήταν η εντατικοποίηση του ρυθμού συσσώρευσης μέσα από την αναχωροθέτηση των οικονομικών δραστηριοτήτων και την αύξηση της κινητικότητας της εργασίας.

Έτσι η τοπική αυτοδιοίκηση ενεπλάκει στη διαχείριση των αποτελεσμάτων της κρίσης και στις προσπάθειες του κέντρου για μια νέα ρύθμιση των κοινωνικών σχέσεων. Ήδη από το 1973 έχουν διαμορφωθεί οι πολιτικοί όροι άσκησης τέτοιων προσπαθειών με την ορθολογικοποίηση του συστήματος τοπικής αυτοδιοίκησης που οδήγησε στη δημιουργία μεγαλύτερων και πιο συγκεντρωτικών ΟΤΑ, πιο αποτελεσματικών στη διαχείριση των τοπικών προβλημάτων με ενισχυμένες διοικητικές λειτουργίες και μη εκλεγμένα υπηρεσιακά όργανα που λειτουργούσαν στη βάση κορπορατιστικών κριτηρίων αξιολόγησης.

Μετά την παρέμβαση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου με τη σύναψη του δανείου το 1976, οι δημοσιονομικές πολιτικές στη Μ. Βρετανία αλλάζουν ριζικά με βασικά χαρακτηριστικά τη δραστική περικοπή των δαπανών για πρόνοια και για την αυτοδιοίκηση κάτω από Εργατική Κυβέρνηση. Η εκλογική αποτυχία των Εργατικών το 1979, μετέθεσε το τερέν της πολιτικής αντιπολίτευσης στα δημοτικά και κυρίως μητροπολιτικά συμβούλια τα οποία χρησιμοποιήθηκαν και ως πεδία δοκιμών για εναλλακτικές πολιτικές-πilotους που ταυτόχρονα προκαλούσαν τις κεντρικές πολιτικές των Συντηρητικών. Έτσι η τοπική αυτοδιοίκηση ξέφυγε από τα τοπικιστικά πλαίσια των λειτουργιών της και έγινε αναπόσπαστο τμήμα της ευρύτερης πολιτικής οργάνωσης και της συνολικής διαχείρισης της κρίσης. Παράλληλα έγινε αντιληπτό ότι οι στόχοι τοπικών πολιτικών μπορεί να μην είναι ευθυγραμμισμένοι μ' αυτούς του κεντρικού κράτους, αφενός λόγω της ιδιαιτερότητας που εκφράζουν οι τοπικοί θεσμοί, και αφετέρου λόγω της εσωτερικής τους συγκρότησης σε αναφορά με τα πολιτικο-επαγγελματικά συμφέροντα και το χωρικό καταμερισμό της εργασίας.

Μέσα σ' αυτό το ιστορικό πλαίσιο αναπτύχθηκαν οι δύο βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις που θα αναλυθούν στη συνέχεια.

3. Το τοπικό ως βιωματικός χώρος των κοινωνικών σχέσεων

Η μελέτη της Cockburn (1977) –η οποία εισήγαγε και τον όρο «τοπικό κράτος»– για την περιοχή Lambeth (1968-75) συνιστά την πρώτη προσπάθεια προσέγγισης τοπικών προβλημάτων μέσα από μια οπτική θεω-

ρίας κράτους. Δύο είναι οι βασικοί άξονες ανάπτυξης του επιχειρημα-
τος. Πρώτον μια επανεξέταση της διάκρισης μεταξύ εσωτερικών –δηλα-
δή τοπικών– και εξωτερικών –υπερτοπικών– παραγόντων και δεύτερον
μια απόπειρα λογικής σύνδεσης κορπορατιστικών μεθόδων διοίκησης
με την εισαγωγή συμμετοχικών διαδικασιών στη διαχείριση των τοπι-
κών υποθέσεων.

Στην εισαγωγή κορπορατιστικών μεθόδων διοίκησης η Cockburn
διακρίνει την έκφραση επιρροών από την οργάνωση των μεγάλων επι-
χειρήσεων με στόχο να επιτευχθεί η, με ιδιωτικο-οικονομικά κριτήρια
εννοούμενη, ορθολογικότητα και αποτελεσματικότητα στη διαδικασία
λήψης αποφάσεων. Η προσπάθεια αυτή συνιστά μια απόπειρα ενοποίη-
σης των κριτηρίων λήψης αποφάσεων σε τοπικό και κεντρικό επίπεδο
ώστε να είναι δυνατή μια προσομοίωση του εσωτερικού τρόπου λειτουρ-
γίας του κράτους και των επιχειρήσεων. Σ' αυτό συνεισφέρει η εντεινό-
μενη επαγγελματιοποίηση των στελεχών της τοπικής αυτοδιοίκησης η ο-
ποία προβάλλεται ως άξονας νομιμοποίησης στη βάση της αποτελεσμα-
τικότητας της διοίκησης. Παράλληλα διαμορφώνεται σε τοπικό επίπεδο
μια αυστηρή ιεραρχία κάτω από τον ουσιαστικό έλεγχο ηγετικών δικαι-
κητικών και επαγγελματικών πολιτικών στελεχών με την έγκριση και
θερμή υποστήριξη των κυρίαρχων κομμάτων. Μ' αυτό τον τρόπο οι δια-
φορές μεταξύ εκλεγμένων και μη εκλεγμένων τοπικών οργάνων εξαφα-
νίζονται αφού η λογική της δράσης τους είναι η ίδια: ως εκ τούτου, δη-
μιουργείται σε τοπικό επίπεδο ένα δίκτυο θεσμών και υπηρεσιών που
θεωρούνται υποταγμένα στις πολιτικές του κεντρικού κράτους και του
κεφαλαίου: αυτό ονομάζεται τοπικό κράτος.

Ανατέμνοντας αυτές τις νέες σχέσεις σε τοπικό επίπεδο η Cockburn
βλέπει την έκφραση της κρίσης στα υπάρχοντα μέσα ελέγχου και δια-
χείρισης. Αυτά συνιστούν μια προσπάθεια αποκατάστασης της σχέσης
μεταξύ μέσων πολιτικής και των νέων απαιτήσεων της καπιταλιστικής
συνσώρευσης. Έτσι ελιβάλλεται μια σειρά εσωτερικών και εξωτερικών
μετασχηματισμών στους τοπικούς θεσμούς για να εκπληρωθούν λει-
τουργικές απαιτήσεις των οικονομικών δραστηριοτήτων: τα ολοκληρω-
μένα συστήματα διοίκησης, ο δομικός προγραμματισμός και τα στρατη-
γικά όργανα αποφάσεων θεωρούνται ως απάντηση στα βασικά αιτήμα-
τα της αποτελεσματικής διαχείρισης των πόρων και της δεκτικότητας-ε-
ξωστρέφειας των τοπικών θεσμών σ' ένα σύνθετο περιβάλλον λειτουρ-
γίας με διαφοροποιημένα υποκείμενα.

Η νέα εξωστρεφής λειτουργία εκφράζει μία τάση εσωτερίκευσης επι-
χειρησιακών κριτηρίων και συμφερόντων και συμβάλλει στη δημιουργία
μιας προκατασκευασμένης δομής λήψης αποφάσεων, δηλαδή ενός πολι-
τικού «ενδιάμεσου» που εξασφαλίζει την αποτελεσματική επιρροή κε-
ντρικά αρθρωμένων καπιταλιστικών συμφερόντων. Από την άλλη πλευ-
ρά εκφράζει την επιθυμία στενότερου ελέγχου της τοπικής αυτοδιοίκη-
σης μέσω της συνεχούς αξιολόγησης του έργου της όπως επίσης και μια

αναγνώριση της ανεπάρκειας της εκλογικής λειτουργίας και της τοπικής δημοκρατίας προς την κατεύθυνση της «ορθής» λήψης των αποφάσεων.

Αυτές οι καινοτομίες υποστηρίχθηκαν από τα δύο κυρίαρχα κόμματα καθώς οι Συντηρητικοί είδαν σ' αυτές μηχανισμούς αυστηρότερου ελέγχου από το κέντρο, ενώ οι Εργατικοί είδαν σ' αυτές τα μέσα διεύθυνσης του κρατικού παρεμβατισμού. Στην πραγματικότητα, όμως, η εισαγωγή κορπορατιστικών μεθόδων διοίκησης κατέληξε σε συγκέντρωση λειτουργιών στα ανώτερα διοικητικά στρώματα, δημιουργώντας έτσι νέα αδιέξοδα στη διαχείριση της κρίσης υπονομεύοντας εγκαθιδρυμένες διαδικασίες νομιμοποίησης. Εναλλακτικά προβάλλεται από την Cockburn η ανάγκη συμμετοχικών λύσεων, όχι σαν ένα βήμα προς την αποκατάσταση της τοπικής δημοκρατίας αλλά σαν απάντηση σε προβλήματα διοίκησης και νομιμοποίησης. Για την Cockburn οι συμμετοχικές διαδικασίες πρέπει να κατανοηθούν ως υποκατάστατο της έλλειψης εισροών και πληροφοριών στο σύστημα διαχείρισης. Κατανοούνται τελικά ως μέσο διαχείρισης –κι όχι ως αυτοσκοπός ή ως πολιτική αξία– το οποίο προκύπτει από πρωτοβουλίες της διοίκησης και απαντά στα αιτήματα μείωσης της διαχειριστικής αβεβαιότητας, της αύξησης της προβλεψιμότητας και του βαθμού ελέγχου της τοπικής κοινωνίας. Οι θεσμοί συμμετοχής αποβλέπουν στο να καταστήσουν τα αντικείμενα των πολιτικών ουσιώδη μέρη της διαδικασίας λήψης αποφάσεων ώστε να επιτυγχάνεται ορθολογική κι αποτελεσματική διαχείριση των τοπικών υποθέσεων.

Η θεσμοποίηση της συμμετοχής προκύπτει και ως εναλλακτική λύση στο πρόβλημα των πελατειακών σχέσεων και εκφράζει μια προσπάθεια απομάκρυνσης από στατικά μοντέλα προσφοράς-ζήτησης στη λήψη αποφάσεων. Σκοπός της θεσμοποίησης αυτής είναι μια «προ-πολιτική» επεξεργασία των αιτημάτων (Roar & Clark, 1981) μέσω μιας ελεγχόμενης κοινωνικοποίησης της εσωτερικής δομής του τοπικού κράτους ούτως ώστε να εξασφαλίζεται η δυνατότητα διακυβέρνησης της τοπικής κοινωνίας. Έτσι ο έλεγχος των αιτημάτων πραγματοποιείται με το σπάσιμο της εξωτερικής σχέσης του χρήστη με το τοπικό κράτος στο βαθμό που ο χρήστης εφοδιάζει τους μηχανισμούς αποφάσεων με εισροές πληροφοριών (Cockburn, 1977, pp. 98-101). Οι συμμετοχικοί θεσμοί ταυτόχρονα, πρέπει να ιδωθούν και ως μηχανισμοί διευκόλυνσης της εφαρμογής κεντρικών στρατηγικών επιλογών. Είναι μέρος του κορπορατιστικού δικτύου διαχείρισης που «φιλτράρει» τα λαϊκά αιτήματα και τη δυσaréσκεια και επαναπροσδιορίζει τη σχέση κυβερνώντων-κυβερνωμένων μέσα από μια διοικητικά ελεγχόμενη εξουσία.

Για την Cockburn οι τοπικοί θεσμοί συμμετοχής έχουν διττό χαρακτήρα. Επειδή η συνειδηση της εργατικής τάξης διαμορφώνεται γύρω από τη βιωματική της σχέση με τοπικά ζητήματα, οι συμμετοχικές διαδικασίες είναι μια πολιτική μανούβρα που στόχο έχει να συγκρατήσει τον πολιτικό της αυθορμητισμό. Όμως ταυτόχρονα η εργατική τάξη αναγνωρίζει σ' αυτές μια ευκαιρία πολιτικής έκφρασης. Αν και συχνά η

γνήσια εκμετάλλευση των τοπικών θεσμών από την εργατική τάξη εξαναγκάζει το κράτος να επιδείξει τα πραγματικά του όρια και να καταφύγει στην καταστολή, τις περισσότερες φορές ο ακτιβισμός ενσωματώνεται με επιτυχία στις λειτουργικές απαιτήσεις του τοπικού κράτους. Με αυτό τον τρόπο η εργατική τάξη οδηγείται σε ενσωμάτωση και αδράνεια αφού τα εκφραζόμενα αιτήματα τελικά εντάσσονται σε περιεκτικές και ολοκληρωμένες πολιτικές σχεδιασμού. Έτσι η θεσμοποίηση της κοινωνικής σύγκρουσης στο εσωτερικό των μηχανισμών συνιστά ένα σιλ διακυβέρνησης που στοχεύει στο να παρουσιάσει τους απορρέοντες διακανονισμούς ως αποτέλεσμα μιας γνήσιας ταξικής πάλης στο εσωτερικό των θεσμών της δημοκρατίας (Cockburn, 1977, pp. 117-20).

Για τους λόγους αυτούς τέτοιες πολιτικές ξεπερνούν τη σκοπιά του τοπικού αφού αναφέρονται σε ανάγκες πολύ ευρύτερες: δηλαδή τις περικοπές των δημόσιων δαπανών ευημερίας και τη συγκράτηση της μαχητικότητας της εργατικής τάξης. Έτσι στην Cockburn οι πολιτικές του τοπικού κράτους θεωρούνται ότι εκφράζουν μια τάση ομογενοποίησης των σκοποθεσιών της κρατικής δράσης στην κατεύθυνση αυταρχικών κορπορατιστικών διαδικασιών. Κορπορατιστικές πολιτικές και τοπικοί θεσμοί συνιστούν τα συστατικά μέρη ενός κεντρικά διευθυνόμενου πακέτου πολιτικής παρέμβασης που βασίζεται σε μια ιδέα κοινωνικών εταίρων για να αναπαράγει σχέσεις εξουσίας σε συνθήκες καπιταλιστικής και δημοσιονομικής κρίσης και λιτότητας. Το αποτέλεσμα είναι μια ψευδής αλλά πραγματική ταύτιση των τοπικών κοινωνικών ομάδων με τις μεθοδεύσεις της κρατικής παρέμβασης (Cockburn, 1977, p. 138).

Όμως ακριβώς επειδή η κλίμακα δράσης ιδιωτικών καπιταλιστικών συμφερόντων ξεπερνά τα πλαίσια του τοπικού, ο ρόλος των τοπικών θεσμών έγκειται στην ενίσχυση της πολιτικής και ιδεολογικής κυριαρχίας πάνω στην εργατική τάξη. Οι αιτίες των τοπικών προβλημάτων πρέπει να αναζητηθούν σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, στις καπιταλιστικές σχέσεις εκμετάλλευσης. Ακριβώς επειδή η φύση των προβλημάτων είναι υπερ-τοπική, οι πολιτικές του τοπικού κράτους κατανοούνται ως εκφράσεις μιας ευρύτερης στρατηγικής όπου το τοπικό κράτος είναι δομικό προαπαιτούμενο κεντρικών πολιτικών με κύριο ιδεολογικό ρόλο και που εξυπηρετεί τις επιλογές των κυρίαρχων τάξεων οι οποίες διαμορφώνονται σε κεντρικά ελεγχόμενες διαδικασίες λήψης αποφάσεων.

Με ανάλογο τρόπο οι Dear και Clark θεωρούν ότι το τοπικό κράτος είναι ένας μηχανισμός στη διάθεση του κεντρικού κράτους, όπου η αυτονομία του πρώτου ορίζεται από την κυριαρχία-εξουσία του δεύτερου (1891, pp. 1277-80). Η κατανόηση του τοπικού κράτους προκαθορίζεται θεωρητικά ως γνωστική υπο-περιοχή της θεωρίας του κράτους. Αν και οι Dear και Clark ξεκινούν από μια διαφορετική θεωρητική παράδοση για το κράτος –τη ματεριαλιστική εκδοχή της σχολής της derivation (βλ. Holloway and Picciotto, 1987· Hirsch, 1978)– καταλήγουν σε ομοιότυπα με την Cockburn συμπεράσματα. Η κρατική παρέμβαση γενικά, ερμηνεύεται ως διαχείριση της κρίσης που αποσκοπεί στην αποκατάσταση

της διαδικασίας της συσύρρευσης και στην εξασφάλιση της αναπαραγωγής των κοινωνικών σχέσεων.

Κι εδώ δεν αποφεύγεται ο κίνδυνος σχηματικής αναγωγής του τοπικού κράτους σε μια διοικητική προέκταση του κεντρικού κράτους στα πλαίσια της εσωτερικής ιεραρχικής συγκρότησης του κράτους. Ο ρόλος του έγκειται στη μακροπρόθεσμη αποφυγή κρίσεων, σε ένα ενδιάμεσο χωρικό επίπεδο, καθιστώντας δυνατό τον κοινωνικό και ιδεολογικό έλεγχο μιας χωρικά εκτενούς και ετερογενούς δικαιοδοσίας (Dear and Clark, 1981, p. 1280). Δίνουν όμως μια διαφορετική απάντηση στο ζήτημα της ιδιαιτερότητας του τοπικού κράτους. Δεχόμενοι τη σημασία των χωρικών διαφορών υποστηρίζουν ότι ο ρόλος του τοπικού κράτους, αν και κεντρικά προσδιοριζόμενος, είναι η αντιμετώπιση δεδομένων ιδιαιτεροτήτων και η διαμόρφωση τοπικών λύσεων. Όμως επειδή οι χωρικές ανισότητες οφείλονται στις κεντρικές πολιτικές η σχέση κεντρικού-τοπικού κράτους είναι εντασιακή με την έννοια ότι το τοπικό κράτος πρέπει να είναι ελεγχόμενο αλλά ταυτόχρονα και πολιτικά ορατό ώστε να αντλεί συναίνεση και νομιμοποίηση.

Για τους Dear και Clark η διατήρηση των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων είναι *raison d'être* του τοπικού κράτους. Όμως αυτή η διατήρηση ερμηνεύεται ως λειτουργικό αποτέλεσμα της δομικής έντασης ανάμεσα στο τοπικό και το κεντρικό κράτος στο βαθμό που πολιτικοποιείται η δομή των καπιταλιστικών σχέσεων και παρακάμπτεται η προοπτική της κοινωνικής σύγκρουσης. Ωστόσο επειδή η σχέση της τοπικής οικονομίας με το τοπικό κράτος είναι αμελητέα, ο χαρακτήρας της έντασης αυτής είναι προκαθορισμένος από τη μη ταύτιση της σφαίρας δικαιοδοσιών του τοπικού κράτους με την τοπική οικονομία, μια ταύτιση που μπορεί να εντοπιστεί μόνο στο εθνικό επίπεδο (Dear & Clark, 1981, pp. 1280-81). Πέρα από το ότι η ολοκλήρωση της οικονομικής και της πολιτικής σφαίρας είναι αμφίβολο αν συμβαίνει ακόμη και σε εθνικό επίπεδο, το πρόβλημα της κατανόησης αυτής έγκειται στο ότι αγνοεί ότι ο ιδιωτικός έλεγχος των πόρων σε κοινωνίες αγοράς είναι ιστορική προϋπόθεση συγκρότησης του πολιτικού ως ξεχωριστού στοιχείου από το οικονομικό και ότι ο χωρισμός των δύο είναι όρος κατανόησης της σχέσεώς τους.

Χαρακτηριστικό σχεδόν όλων των προσεγγίσεων στο τοπικό κράτος είναι η επιλογή του εθνικού-κρατικού πλαισίου ως πλαισίου αναφοράς και κατανόησης του τοπικού κράτους σε απαίρεση από κοινωνικούς όρους, οι οποίοι αφενός δίνουν νόημα στην έννοια του κράτους και αφετέρου διευκολύνουν την κατανόηση ευρύτερων –υπερεθνικών– και ειδικότερων –τοπικών– διαδικασιών. Έτσι οι Dear και Clark βλέπουν ότι ο ανταγωνισμός μεταξύ διαφορετικών ΟΤΑ για κρατικούς πόρους έχει ως αποτέλεσμα, την κινητοποίηση ιδιωτικών κεφαλαίων και την ενοποίηση των κρατικών πολιτικών. Το πρόβλημα εδώ έγκειται στην *ex post* ερμηνεία μιας πραγματικής συνάφειας, η οποία όμως απορρέει από μια λειτουργική κατανόηση του πολιτικού πλαισίου και από την κατανόηση του

κεφαλαίου όχι ως κοινωνικής σχέσης που παίρνει ιστορικά συγκεκριμένες θεσμικές μορφές αλλά ως εξωτερικής μεταβλητής που ενεργοποιείται σε απόλυτη συστοιχία με τις πολιτικές του κέντρου. Η κριτική μιας αυτής δεν αρνείται τον υψηλό βαθμό κινητικότητας και ολοκλήρωσης του κεφαλαίου σε εθνική και σε παγκόσμια κλίμακα, αλλά προσπαθεί να δείξει την αλληλεξάρτηση πολιτικού και οικονομικού, τοπικού και υπερτοπικού στη βάση του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας που είναι ταυτόχρονα προαπαιτούμενο αλλά και όριο στη χωρικοποίηση της καπιταλιστικής συσσώρευσης. Εξάλλου θεωρούμε ότι οι ευρύτερες διαδικασίες ποτέ δεν εμφανίζονται στην καθαρή τους μορφή (Massey and Allen, 1984, p. 8) και η σχέση των γενικών αιτιών και διαδικασιών με τις συγκεκριμένες μορφές που αποκτούν δεν είναι αναγκαία.

Η προσέγγιση των Dear και Clark αγνοεί την κοινωνική φύση των θεσμικών μορφών και της οικονομικής διαδικασίας και κατανοεί τη σχέση τους με όρους ενός φορμαλισμού της δικαιοδοσίας. Όμως οι θεσμικές μορφές δεν μπορούν να συναχθούν απευθείας ή να ερμηνεύσουν κοινωνικο-οικονομικά δεδομένα. Η οριοθέτηση των δικαιοδοσιών συμβαίνει σε αφαίρεση από το κοινωνικό περιεχόμενο των διοικητικών πρακτικών στο βαθμό που οι νομικές ρυθμίσεις έχουν χαρακτηριστικά τυπικότητας και καλύπτουν κάθε ενδεχομενικότητα ανεξάρτητα από τα περιπτωσιακά τους πλαίσια (Blomley, 1989, p. 196). Από την άλλη πλευρά αγνοείται το στοιχείο της διαμεσολάβησης από το πολιτικό, στο βαθμό που η κρατική πρακτική εκφράζεται μέσα από την αντίθεση μεταξύ αφαίρεσης από κοινωνικά περιεχόμενα και σύνθεσης της κοινωνικής πραγματικότητας, αναγκών και συμφερόντων. Έτσι η εντασιακή σχέση κεντρικού-τοπικού κράτους μυστικοποιείται σαν δομική αναγκαιότητα για τη βιωσιμότητα και αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων.

Η κατανόηση αυτή οδηγεί σε λειτουργιστικές ερμηνείες των κρατικών πολιτικών, σύμφωνα με τις οποίες η σχέση τοπικού-κεντρικού κράτους είναι σχέση υπαγωγής που εξυπηρετεί μια δομική αναγκαιότητα. Δεν απαντάται όμως έτσι το ζήτημα των συνθηκών και των πηγών της κρίσης που κάθε φορά αποκτούν συγκεκριμένο χαρακτήρα. Το ζήτημα της αναδόμησης των σχέσεων κεντρικού-τοπικού χάνεται στη θεωρητική γενίκευση. Η ιδέα της δομικής έντασης ως συστατικού στοιχείου μακροπρόθεσμων πολιτικών αποφυγής της κρίσης δεν εξηγεί την αποτυχία αυτών των πολιτικών. Η πολλαπλότητα των διοικητικών υποκειμένων δεν κατανοείται σε σχέση με συναφή προβλήματα όπως ο αυξανόμενος συγκεντρωτισμός της εσωτερικής τους δομής και η εντατικοποίησή της κατά αντικείμενο χάραξης πολιτικής. Δεν κατανοούνται επίσης σύγχρονες τάσεις, όπως η διαδικασία επαναδιαπραγμάτευσης των πολιτικών σχέσεων και των κοινωνικών δικαιωμάτων εκτός δεσμευτικών πλαισίων δημοκρατίας, καθώς επίσης και η διαδικασία επέκτασης της σφαίρας των κρατικών δραστηριοτήτων στην κατεύθυνση μιας αυστηρής διαχείρισης των πόρων με παράλληλη επιβολή πολύ συγκεκριμένων προτεραιοτήτων και συμφερόντων μέσω μιας σκόπιμης συγκρότησης ειδικών περιοχών

πολιτικής. Οι προσεγγίσεις αυτές θεωρούν ότι το τοπικό κράτος περιορίζεται σ' ένα μηχανισμό ή συστατικό στοιχείο του κεντρικού κράτους, χωρίς να ερμηνεύουν προσδιορισμούς στους οποίους υπόκειται.

Πρόβλημα κοινό στις προσεγγίσεις της Cockburn και των Dear και Clark είναι το γεγονός ότι αποτυγχάνουν να υπερβούν τη διάκριση μεταξύ εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων, να δεξούν τις διαδικασίες ολοκλήρωσης και αλληλεξάρτησής τους, να εξηγήσουν πώς τα αποτελέσματα ευρύτερων διαδικασιών παίρνουν μια ειδικά τοπική διάσταση. Επίσης δεν απαντάται το πρόβλημα του τρόπου συγκρότησης της τοπικής κοινωνίας αφού ο ρόλος του τοπικού κράτους περιορίζεται στην περιχάραξη της κοινωνικής συνείδησης μέσω της ιδεολογικής απόκρυψης εθνικών διαιρέσεων και μηχανισμών εκμετάλλευσης τοπικών κοινωνικών ομάδων από τα κυρίαρχα εθνικά καπιταλιστικά συμφέροντα (Cockburn, 1977, p. 44).

Το τοπικό κράτος ορίζεται *λειτουργικά*, σε σχέση με την ανάγκη αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης και των σχέσεων παραγωγής, δηλ. ως δομικό προαπαιτούμενο του κράτους ευημερίας, έχει ως αποτέλεσμα την παραγμάτωση της ηγεμονίας της αστικής τάξης και την αναπαραγωγή των σχέσεων εξουσίας, και συνεπώς συνιστά το νέο τερέν της ταξικής σύγκρουσης γύρω από ζητήματα αναπαραγωγής. Παράλληλα το κεντρικό κράτος περιορίζεται στην άσκηση *minimum* λειτουργιών και κυρίως σε αυτήν της καταστολής. Συχνά τέτοιες δομολειτουργικές κατανοήσεις της σχέσης κεντρικού-τοπικού προσφεύγουν μονοσήμαντα σε επιχειρήματα νομικής υφής που ουσιαστικά υποκαθιστούν τους ιστορικούς και εμπειρικούς όρους συγκρότησης αυτής της σχέσης και τις προϋποθέσεις μελέτης της (πρβλ. Cockburn, 1977, p. 46). Η σχέση τοπικού-κεντρικού έχει τις δικές της ελισθημονικο-κοινωνικές προϋποθέσεις και δεν μπορεί επαρκώς να οριστεί από τις απαντήσεις που δίνονται στα δευτερεύοντα ερωτήματα της «ιδιαιτερότητας» και «αυτονομίας» του τοπικού κράτους.

Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα των προσεγγίσεων αυτών είναι το ότι θεωρούν τη διαμόρφωση των κεντρικών κρατικών πολιτικών ως δεδομένη, μεταθέτοντας με αυτόν τον τρόπο αυθαίρετα το πλαίσιο της προβληματικής στο τοπικό επίπεδο το οποίο κατανοείται θετικά ως το πραγματικό πεδίο γνήσιας κοινωνικής αντιπαλότητας και αντίστασης στη «συνωμοσία» του κέντρου. Θεωρούμε ότι η θεωρητικοποίηση του τοπικού ακτιβισμού, ως τύπου πολιτικά ανιδιοτελούς κινητοποίησης, είναι προβληματική στο βαθμό που ταυτολογικά ορίζει τα τοπικά προβλήματα. Δεν προσεγγίζει τα ερωτήματα όπως: πώς προκύπτουν τα τοπικά ζητήματα σε σχέση με συγκεκριμένες ανάγκες και συμφέροντα, πώς συγκροτούνται πολιτικές και διαδικασίες λύσεών τους και τέλος γιατί ορισμένα ζητήματα γίνονται αντικείμενα πολιτικής ρύθμισης και άλλα όχι (μια τέτοια προβληματική αναπτύσσεται από τους Ψυχοπαίδη και Γετίμη, 1989).

Ειδικά στην προσέγγιση της Cockburn διαπιστώνουμε μια πρωτογενή

αντίληψη της τοπικής δράσης αυθόρμητης και πηγαίας κινητοποίησης. Αυτή ορίζεται κατευθείαν ως αντίδραση στα πολιτικά σχέδια της γραφειοκρατίας. Παράλληλα οι μηχανισμοί του τοπικού κράτους απορρέουν αδιαμεσολάβητα ενώ οι κοινωνικές σχέσεις εμφανίζονται μόνο μέσα από στιγμές σύγκρουσης και αντιπαράθεσης με τη λογική της κρατικής παρέμβασης. Το ζήτημα του τοπικού κράτους ανάγεται σ' αυτό του Κράτους εν γένει και κατ' ακολουθίαν στις εντολές της αναπαραγωγικής διαδικασίας, σε αφαίρεση από τις ιστορικές και εμπειρικές τους προϋποθέσεις. Ο ρόλος του τοπικού κράτους κατανοείται στη βάση μιας αδύναμης θεσμικής και λειτουργικής ιδιαιτερότητας που μάλλον απορρέει από τη σχετική αυτονομία του κεντρικού κράτους και το ρόλο του στην ταξική κυριαρχία. Όμως παρά το ότι το τοπικό κράτος ορίζεται ως δομικό μέρος του Κράτους, εν γένει δεν διαθέτει ούτε σχετική, ούτε οποιαδήποτε άλλη αυτονομία, είναι ο τοπικός «ατζέντης» (agent) του Κράτους. Η αντίφαση αυτή εκφράζει τόσο το σχηματικό χαρακτήρα της προσέγγισης όσο και την πλάνη ότι μια χωρική θεωρία του πολιτικού μπορεί να δώσει απαντήσεις στο πρόβλημα της προσέγγισης του Κράτους (πρβλ. Holloway and Piciotto, 1977). Εκφράζει τα αδιέξοδα συγκρότησης μιας θεωρίας τοπικού κράτους και τελικά την υποκατάστασή της με μια τοπική θεωρία του κράτους.

Λόγω του αναγωγισμού του πολιτικού σε θεμελιώδεις οικονομικές κατηγορίες αγνοείται ότι η σχέση των δύο είναι ιστορικά διαμεσολαβημένη και ότι τέτοιες οικονομικές κατηγορίες δεν μεταφράζονται άμεσα στην ιστορικά ειδική μορφή που παίρνουν οι κοινωνικές σχέσεις. Δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι μια τέτοια θεώρηση που αναχωρεί από την αυτονόμηση του πολιτικού καταλήγει σε ντετερμινισμό των κρατικών πολιτικών στο βαθμό που οι ανάγκες της καπιταλιστικής συσσώρευσης συγκροτούν και μια αναγκαία λογική κρατικής παρέμβασης.

Αν και η προσέγγιση αυτή πρέπει να πιστωθεί για την προσπάθειά της να σχετικοποιήσει το τοπικό ως πλαίσιο μελέτης και να στρέψει την προσοχή σε ευρύτερες διεργασίες που διαπερνούν το τοπικό δεν καταφέρει να ερμηνεύσει τη συγκρότηση των τοπικών προβλημάτων σε σχέση με τις συνθήκες ένταξης της τοπικής κοινωνίας στον ευρύτερο κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας και τους όρους διαμόρφωσης τοπικών λύσεων (πρβλ. Ψυχοπαίδης και Γετίμης, 1989). Επίσης δεν καταφέρει να συνδέσει τις πολιτικές του τοπικού κράτους με τα αποτελέσματα μιας διαδικασίας άνισης ανάπτυξης που είναι όρος εξειδίκευσης τοπικών πολιτικών αλλά κατανοεί το τοπικό κράτος ως αντανάκλαση κάποιων υποτιθέμενα ομοιόμορφων εθνικών διαδικασιών (Duncan and Goodwin, 1980).

4. Το τοπικό κράτος ως προνομακός χώρος πολιτικών κατανάλωσης

Οι προσπάθειες τόσο της Cockburn όσο και των Dear & Clark σε λιγότερο βαθμό, δεν καταφέρνουν να δώσουν ικανοποιητικές απαντήσεις στο ζήτημα του ορισμού του τοπικού κράτους τόσο ως ζήτημα μεθοδολογικής ανάπτυξης όσο και ως ζήτημα κρατικών πολιτικών. Οι αναλύσεις τους προτείνουν μια σημειακή κατανόηση του τοπικού σαν χωρικό ενδιάμεσο της κρίσης το οποίο μάλιστα συγκροτεί από μόνο του το χώρο κοινωνικής εμπειρίας των συνεπειών της κρίσης. Μάλιστα παρά την ετερογένεια των κοινωνικών προβλημάτων όπως αυτά συνειδητοποιούνται από συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες (π.χ. άστεγοι, άνεργοι, ανύπαντρες μητέρες, κτλ.) η Cockburn βλέπει το τοπικό ως δύναμη ενοποίησης επιμέρους κοινωνικών ομάδων και ως τερén μιας ταξικής πάλης γύρω από ζητήματα αναπαραγωγής. Σε ό,τι αφορά τους πολιτικούς όρους των τοπικών προβλημάτων εκεί υπάρχει μια εγγενής αδυναμία κατανόησης που κυρίως οφείλεται στο λανθασμένο χωρισμό μεταξύ της κοινωνικής σφαίρας αφενός –που θεωρείται ως γνήσια, ανεπεξέργαστη έκφραση των πραγματικών κοινωνικών προβλημάτων και ως χώρος πηγαιού ακτιβισμού– και των πολιτικών διαμεσολαβήσεων αφετέρου, που κατανοούνται ως μηχανισμοί χειραγώγησης της κοινωνικής διαμάχης στα πλαίσια μιας ευρύτερης στρατηγικής συμμαχίας κράτους και κεφαλαίου. Έτσι το τοπικό κράτος θεωρείται ως μικροσκοπική έκφραση εθνικών πολιτικών διαχείρισης των συνεπειών της κρίσης αφού είναι κυρίως στο τοπικό επίπεδο εκεί όπου η κρίση γίνεται αισθητή και συνειδητοποιείται.

Η αποκαλούμενη δυαδική/διττή θεωρία για το κράτος (dual-politics thesis) αυτο-ορίζεται αντιθετικά ως προς την προσέγγιση της Cockburn και θέτει το ζήτημα αποφυγής «θεωρητικού μονολιθισμού» και του κινδύνου απορρόφησης του εμπειρικού στοιχείου από κατισχύουσες θεωρητικές προτάσεις για το κράτος (η προσέγγιση εκτίθεται κυρίως στα Cawson, 1982· Saunders, 1981, 1984a, 1984b· και πλήρως στο Cawson & Saunders, 1983). Η προσέγγιση των Cawson και Saunders αυτο-αποκαλείται δυαδική/διττή γιατί ενσωματώνει τη θεωρητική αδυναμία ενιαίας προσέγγισης τοπικών και κεντρικών πολιτικών. Μάλιστα θετικοποιεί αυτό το μεθοδολογικό χωρισμό τοπικού και κεντρικού ως διακριτές και αυτόνομες περιοχές που δεν μπορούν να αναλυθούν με τις αυτές κατηγορίες διότι υπόκεινται σε ριζικά διαφορετικούς προσδιορισμούς και διότι προσανατολίζονται σε διαφορετικά προβλήματα πολιτικής. Έτσι οι τρόποι εμφάνισης κοινωνικών και πολιτικών διακανονισμών είναι και όροι θεωρητικής συγκρότησης στην προσέγγιση του τοπικού, και στο εσωτερικό της θεωρίας εκλαμβάνονται ως ουσιαστικοί και αυτονομημένοι από τα κοινωνικά τους περιεχόμενα. Αλλά ας δούμε αναλυτικότερα τον τρόπο ανάπτυξης της διττής προσέγγισης στο τοπικό κράτος.

Δύο είναι οι βασικοί άξονες ανάπτυξης της διττής προσέγγισης για

το τοπικό κράτος: πρώτον ένα μέρος της θεωρίας που εστιάζεται σε προβλήματα «αστικής» (URBAN) πολιτικής και δεύτερον ένα ετερογενές σύνολο προσεγγίσεων σε ζητήματα κρατικών λειτουργιών, διαμόρφωσης πολιτικών και εκπροσώπησης συμφερόντων.

Σε ό,τι αφορά το πρώτο συστατικό μέρος της προσέγγισης ο Saunders προσπαθεί να ανακατασκευάσει προγενέστερες διαχειριστικές προσεγγίσεις αστικών προβλημάτων (urban managerialism) και κυρίως αυτή του Roy Pahl. Το βασικό πρόβλημα είναι η εννοιολόγηση του αστικού στοιχείου (urban) σαν μια διακριτής δομής εξουσία, όπου ο έλεγχος της διαδικασίας λήψης αποφάσεων για την κατανομή πόρων από συγκεκριμένα υποκείμενα (συμβούλους, εκτελεστικό σώμα, μάντζερς, κτλ.) εξηγεί άνισα σχήματα διανομής (Saunders, 1979, 137-40). Πέρα από το πρόβλημα της αυτονόμησης της διαχειριστικής δραστηριότητας, που ουσιαστικά είναι πρόβλημα απευθείας ερμηνείας των κοινωνικών ανισοτήτων μέσω της άνισης διανομής εξουσίας, τίθεται ένα δεύτερο και πιο σημαντικό πρόβλημα. Αν υποθεθεί ότι ο ρόλος της τοπικής γραφειοκρατίας συνίσταται στο να διαμεσολαβεί δημόσια και ιδιωτικά συμφέροντα από τη μια, και το κεντρικό κράτος με την τοπική κοινωνία από την άλλη, τότε μπαίνει το πρόβλημα κατανόησης και ορισμού του βαθμού ευχέρειας και αυτονομίας των τοπικών δομών εξουσίας.

Έτσι ο Saunders υποστηρίζει ότι οι τοπικές πολιτικές –που ορίζονται αποκλειστικά σαν αστικές (urban) πολιτικές– ορίζονται αλλά δεν προσδιορίζονται από τρεις ομάδες παραγόντων: αυτά τα όρια είναι και τα όρια αυτονομίας της τοπικής γραφειοκρατίας: οικολογικά, πολιτικά και οικονομικά (Saunders, 1979, 189-97).

Τα οικολογικά όρια αναφέρονται στα εγγενή χωροθετικά πλεονεκτήματα-μειονεκτήματα σε όρους εξωτερικών οικονομιών και απόστασης ως αποτέλεσμα συγκέντρωσης των πόρων.

Τα πολιτικά όρια είναι δύο τύπων: πρώτον το ζήτημα του αποκλεισμού συγκεκριμένων φορέων από τις διαδικασίες κορπορατιστικού προγραμματισμού. Δεύτερον, η θεσμική υπαγωγή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην κάθετη οργάνωση της εξουσίας και της λειτουργικής κατανομής ευθυνών.

Τα οικονομικά όρια απορρέουν από τη λειτουργία των μηχανισμών της αγοράς και την αξίωση οικονομικών προτεραιοτήτων.

Αν και η αναθεώρηση της διαχειριστικής προσέγγισης (managerial approach) συνέβαλε στο να κατανοηθούν οι εσωτερικοί όροι της διαδικασίας λήψης αποφάσεων και οι μορφές θεσμικοποιημένου πλουραλισμού ως διαδικασίες διαμεσολάβησης συμφερόντων, δεν απάντησε στο ερώτημα πώς τα μη ενσωματωμένα συμφέροντα τελικά ρυθμίζονται αφού παραμένουν έξω από τις πολιτικές διαδικασίες.

Σ' αυτό το πρόβλημα προσπαθεί ν' απαντήσει ο Cawson (1978) με τις προτάσεις του για την κορπορατιστική ανάπτυξη του πολιτικού. Επιχειρηματολογεί λέγοντας ότι το παρατηρούμενο άνοιγμα στην καπιταλιστική οικονομία μεταξύ του μονοπωλιακού και του ανταγωνιστικού τομέα

είναι ανάλογο με τον τρόπο διαμεσολάβησης συμφερόντων. Δηλαδή με το ότι το πολιτικό σύστημα διακλαδώνεται αφενός σε μια πλουραλιστική αρένα ομάδων πίεσης και αφετέρου σε μια κορπορατιστική σφαίρα διακανονισμών, στην οποία στρατηγικά συμφέροντα διαπραγματεύονται αποκλειστικά με το κράτος. Όμως ένα τέτοιο διττό σύστημα διαμεσολάβησης συμφερόντων πραγματοποιεί την κατανομή των ζητημάτων σε δύο τύπους: α) σε ζητήματα παραγωγής στην κορπορατιστική σφαίρα και β) σε ζητήματα κατανάλωσης στη σφαίρα της πλουραλιστικής δημοκρατίας. Κατά συνέπεια το τοπικό ορίζεται από τον πλουραλιστικό τρόπο εκπροσώπησης των ομάδων συμφερόντων, ενώ ο κορπορατισμός αναφέρεται σε ζητήματα της σφαίρας παραγωγής που διακανονίζονται αποτελεσματικά σε κεντρικό επίπεδο μέσω θεσμικής λειτουργικής εκπροσώπησης.

Επιχειρείται έτσι ένα λειτουργιστικό «σπάσιμο» του οικονομικού και του πολιτικού ως προϋπόθεση ανακατασκευής της σχέσης τους. Αυτό με τη σειρά του εξαναγκάζει τους υποστηρικτές της θέσης σε θεωρητικό εκλεκτικισμό, αφού για να ορίσουν την ιδιαιτερότητα του τοπικού κράτους στηρίζονται στη θέση ότι είναι διαφορετικοί οι τύποι πολιτικών προσδιορισμών που χαρακτηρίζουν το τοπικό και το κεντρικό επίπεδο και κατά συνέπεια διαφορετικές, ίσως και αντίπαλες, θεωρίες θεωρούνται κατάλληλες για την εξέταση του καθενός (Saunders, 1984a, p. 7).

Έτσι οι εργαλειακές θεωρίες για το Κράτος δίνουν καλύτερα αποτελέσματα στην έρευνα για τις πολιτικές του κεντρικού κράτους ενώ πλουραλιστικές προσεγγίσεις προτιμούνται για την ερμηνεία των τοπικών πολιτικών (Cawson & Saunders, 1983, p. 26). Το πρόβλημα της θεωρητικής ερμηνείας του τοπικού τίθεται εδώ καθαρά ως πρόβλημα εφαρμογής θεωρητικών προτάσεων που έχουν αναπτυχθεί ανεξάρτητα από την έρευνα για το τοπικό και εν μέρει αντανακλά τις ανησυχίες των αγγλοσαξόνων συγγραφέων για την εμπειρική εγκυρότητα των προτάσεών τους. Όμως μ' αυτό τον τρόπο υπονομεύουν την εμπειρική συγκρότηση του επιχειρήματος, αφού εξαναγκάζονται σε μια λειτουργικού τύπου γενίκευση του τοπικού σε αφαίρεση από τις ιστορικές προϋποθέσεις συγκρότησής του. Από την άλλη πλευρά ο τεχνητός και θεωρητικά αμφισβητήσιμος διαχωρισμός μεταξύ ζητημάτων παραγωγής και κατανάλωσης, αγνοεί τις αναδιανεμητικές πολιτικές του κεντρικού κράτους, ως Κράτους, σε σχέση με τις εκφραζόμενες –σε τοπικό επίπεδο– κοινωνικές ανάγκες. Έτσι οι προϋποτιθέμενες κοινωνικές σχέσεις που μορφοποιούνται πολιτικά στο επίπεδο του Κράτους θεωρούνται –άρρητα– ως μη ουσιαστικές για τη συγκρότηση του τοπικού. Το τοπικό τελικά, υποστασιοποιείται μέσω της πολιτικής υπαγωγής του στο κεντρικό κράτος και της μηχανιστικής διάκρισης ανάμεσα σε ζητήματα παραγωγής και κατανάλωσης.

Από την άλλη πλευρά ο θεωρητικός εκλεκτικισμός της διττής προσέγγισης αναιρεί τις προϋποθέσεις των θεωριών που εγγαλει στο βαθμό που πρόκειται για μονιστικές θεωρίες για το Κράτος και την πολιτική,

όπου δηλαδή το Κράτος εμφανίζεται ενιαίο κι αδιάσπαστο. Έτσι καταλήγει σε θεωρητικό αναρχισμό και ασυνέπεια. Στην προσέγγιση δηλαδή της αυτονομίας του τοπικού κράτους, ξεκινά με μια κριτική της πουλαντζικής έννοιας της «σχετικής αυτονομίας» με σκοπό να την εξαγνίσει από το λειτουργιστικό και ταυτολογικό της χαρακτήρα (βλ. Saunders, 1984a, Cawson and Saunders, 1983).

Έτσι υποστηρίζεται ότι το κράτος δρα σχετικώς αυτόνομα όχι επειδή είναι μια συμπύκνωση της ταξικής πάλης αλλά επειδή διαφορετικά μέρη του κράτους υπόκεινται σε διαφορετικούς πολιτικούς προσδιορισμούς επί τη βάση μιας λειτουργικής κατανομής που γίνεται στο εσωτερικό του κράτους και που σκοπό έχει τη διαβάθμιση διαφορετικών συμφερόντων σε διαφορετικά επίπεδα της διαδικασίας λήψης αποφάσεων. Με αυτήν την έννοια ορισμένη, η σχετική αυτονομία του Κράτους εξαναγκάζει σε απόρριψη κάθε μονιστικής προσέγγισης στο κράτος και κάθε οικουμενικής αιτίας (Cawson and Saunders, 1983, p. 940).

Φαίνεται όμως ότι οι Cawson και Saunders αποδέχονται τον «πολιτισμό» -δηλαδή την αυτονόμηση του πολιτικού- του Πουλαντζά στο βαθμό που λειτουργεί προς συμφέρον του δικού τους επιχειρήματος. Συμφωνώντας με το ότι οι κατηγορίες πολιτικής δεν μπορούν να αναχθούν σε οικονομικές κατηγορίες, η διττή θέση θέλει να υποστηρίξει την ανομοιογένεια του πολιτικού και την αναντιστοιχία των μορφών εμφάνισής του με οικονομικές κατηγορίες. Έτσι υποστηρίζουν ότι οι πολιτικές συγκρούσεις είναι διαφορετικοί τύποι κινητοποίησης γύρω από διαφορετικά ζητήματα και σε διαφορετικά επίπεδα. Προχωρούν σε μια διττή τυπολογία κοινωνικών συγκρούσεων με κριτήριο όχι την κοινωνική βάση των κινητοποιήσεων αλλά το αντικείμενο των διεκδικήσεων: έτσι τραβούν μια γραμμή ανάμεσα σε ταξικές διαμάχες που διεξάγονται στη σφαίρα της παραγωγής, και σε ατομικές συγκρούσεις γύρω από ζητήματα κατανάλωσης (Cawson and Saunders, 1983, p. 11).

Η παραπάνω διάκριση είναι και η βασική υπόθεση θεωρίας της διττής προσέγγισης στο τοπικό κράτος. Το πρόβλημα που ιεραρχείται ως σημαντικό είναι η ταύτιση κρατικών λειτουργιών με συγκεκριμένα επίπεδα κυβέρνησης. Στην προσπάθειά τους αυτή, οι Cawson και Saunders δεν αποφεύγουν το σφάλμα που έγκειται στο γεγονός ότι η περιγραφή των κοινωνικο-πολιτικών φαινομένων αξιώνει χαρακτηριστικά αιτιότητας. Η ανιστορικότητα και ακοινωνικότητα της θεωρητικής τους ανάπτυξης εμπεριέχει κι ένα στοιχείο προσποίησης εμπειρισμού χωρίς αξιολογικά κριτήρια και δεσμευτικά πλαίσια. Μάλλον ενδιαφέρονται για διαπιστώσεις που ενσωματώνουν στην περιγραφή συγκεκριμένα στοιχεία της «αντικειμενικής» πραγματικότητας, παρά για κριτήρια ελέγχου και ανακατασκευής. Αυτό είναι πολύ εμφανές στο συμπληρωματικό τρόπο χρήσης διαφορετικών και ίσως αντίπαλων θεωρητικών προσεγγίσεων. Διότι αυτές δεν χρησιμοποιούνται ως μέσα ελέγχου ή ως προϋποθέσεις ανάπτυξης της ίδιας της προσέγγισης, αλλά μ' ένα τρόπο πολλαπλεκτικό, όπου ο πλουραλισμός του υπό περιγραφή αντικειμένου

προδιαγράφεται από τον επιστημολογικό πλουραλισμό του υποκειμένου-θεωρητικού. Ουσιαστικά δηλαδή το πρόβλημα της διττής προσέγγισης για το τοπικό κράτος έγκειται στο ότι οι ιστορικές και γνωσιοθεωρητικές προϋποθέσεις ανάπτυξης της μετατρέπονται σε συστατικά στοιχεία της υπό περιγραφή πραγματικότητας, που παίρνουν μια υπόσταση ανεξάρτητη από τις συνθήκες κατανόησής τους. Μ' αυτήν την έννοια είναι μια προσέγγιση μεταμοντέρνα που σαν τέτοια εμπεριέχει έντονα στοιχικά ανορθολογισμού. Διότι η παραδοχή των αδυναμιών μιας θεωρητικής προσέγγισης – η ίδια προϊόν κρίσης – δεν δικαιολογεί με κανένα τρόπο την απομόνωση του «καλού» της μέρους σε αφαίρεση από τον τρόπο συνολικής ανάπτυξης της θεωρίας και από τις προτάσεις της κριτικής της. Μια άλλη διάσταση της ανορθολογικότητας του επιχειρήματος είναι η ιδιότητα του χρήστη που άρρητα αποδίδεται στον θεωρητικό. Έτσι ο θεωρητικός αυτοκατανοεί το ρόλο του και γίνεται μετα-θεωρητικός (της κατανάλωσης) χωρίς να αυτο-δεσμεύεται σε αξιολογικά κριτήρια και χωρίς να αποδέχεται ότι ο ίδιος είναι προϋπόθεση κατανόησης της πραγματικότητας και κοινωνικός όρος της θεωρίας. Η αντικειμενική σχέση υποκειμένου και πραγματικότητας ανατρέπεται προς όφελος μιας εμπραγμάτωσης των κοινωνικών σχέσεων και των πολιτικών θεσμών.

Έτσι η ιδιαιτερότητα του τοπικού κράτους απορρέει από λειτουργικά κριτήρια και ανεξάρτητα από τις κοινωνικές σχέσεις που δυνατόν να περιέχει. Προκύπτει δηλαδή περισσότερο ως ανάγκη εξυπηρέτησης συγκεκριμένων κρατικών σκοπών και λειτουργιών που κατανέμονται σε επίπεδα κυβέρνησης. Στην ανάπτυξη του επιχειρήματος αυτού η διττή θέση για το τοπικό κράτος στηρίζεται στους O'Connor και Offe, στην προσπάθειά της να κατασκευάσει μια τυπολογία της κρατικής δράσης σε σχέση με τύπους συμφερόντων.

Μέσα σ' ένα πλαίσιο εντεινόμενης κρατικής ρύθμισης των οικονομικών δραστηριοτήτων η «δημοσιονομική κοινωνιολογία» του O'Connor (1973) μπορεί να προσφέρει μια λειτουργιστική διάκριση των κρατικών δαπανών στη βάση μιας *ex post facto* αξιολόγησης των αποτελεσμάτων των κρατικών δαπανών. Εδώ υπονοείται ότι αφενός υπάρχει μια ορθολογικότητα στις δημοσιονομικές πολιτικές και αφετέρου ότι τα ηθελμένα αποτελέσματα της σκόπιμης κρατικής δράσης μπορούν να διαβαστούν απευθείας σαν ο κοινωνικός χαρακτήρας του προϋπολογισμού. Βέβαια μια τέτοια απομυθοποίηση των κρατικών πολιτικών προϋποθέτει την ανακατασκευή του κρατικού προϋπολογισμού, των εθνικών λογαριασμών κτλ. μ' ένα τέτοιο τρόπο που να αποκαλύπτει τους πραγματικούς στόχους των κρατικών εξόδων. Για τον O'Connor το κράτος πρέπει να αποδίδει δύο ρόλους αντιφατικούς μεταξύ τους: πρώτον να εξασφαλίζει τη συνέχεια της διαδικασίας συσσώρευσης εξασφαλίζοντας έτσι και την υλική βάση του κράτους, δηλαδή τη δυνατότητα είσπραξης φόρων. Δεύτερον η εξασφάλιση της πλεονασματικής λειτουργίας της οικονομίας δεν θα πρέπει να προκινεί κοινωνική αναταραχή και προβλή-

ματα συναίνεσης. Έτσι το Κράτος θα πρέπει να αντλεί και νομιμοποίηση για τις πολιτικές του (Ο'Connog, 1973, p. 6).

Οι δύο αυτοί, αντιφατικοί κατά τον Ο'Connog μεταξύ τους, ρόλοι αντανακλώνται στη σύνθεση των κρατικών δαπανών όπου διακρίνει μεταξύ δαπανών κοινωνικού κεφαλαίου και δαπανών κοινωνικών εξόδων. Οι δαπάνες κοινωνικού κεφαλαίου μπορούν να χωριστούν σε δαπάνες που αυξάνουν την παραγωγικότητα της εργατικής δύναμης και έτσι το ποσοστό κέρδους (και τις ονομάζει δαπάνες κοινωνικής επένδυσης) και σε δαπάνες που μειώνουν το κόστος αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης (και οι οποίες ονομάζονται δαπάνες κοινωνικής κατανάλωσης) (Ο'Connog, 1973, p.7).

Στον Ο'Connog έχουμε να κάνουμε με μια θεωρία κρίσης και ειδικότερα δημοσιονομικής κρίσης που απορρέει από την προτεραιότητα των αναγκών της συσσώρευσης και την υπαγωγή των κρατικών πολιτικών στο μονοπωλιακό κεφάλαιο, η επέκταση του οποίου είναι παράλληλη με την ανάληψη από το κράτος διευρυσμένων δραστηριοτήτων. Για τον Ο'Connog η κοινωνική συνθετικότητα της διαδικασίας παραγωγής σχετικοποιεί τα κριτήρια της αγοράς και επιβάλλει την ανάγκη κοινωνικοποίησης των κρατικών δαπανών. Από την άλλη πλευρά αυξημένες δαπάνες κοινωνικής επένδυσης και κατανάλωσης επιφέρουν αύξηση των αντίστοιχων ιδιωτικών δαπανών και συνεπώς αύξηση στις δαπάνες κοινωνικών εξόδων, ως μορφή αποζημίωσης για τα ανορθολογικά αποτελέσματα της διαδικασίας συσσώρευσης. Έτσι για τον Ο'Connog η πιο χειροπιαστή μορφή κρίσης απορρέει από το μη παραγωγικό χαρακτήρα των δαπανών κοινωνικών εξόδων και τη συνεχιζόμενη και εντεινόμενη ιδιωτική ιδιοποίηση του κοινωνικού πλεονάσματος και κοινωνικοποίηση του κόστους της καπιταλιστικής παραγωγής (Ο'Connog, 1973, p. 8).

Η δυαδική/διττή θέση για το τοπικό κράτος απορρέει κατηγορηματικά τα στοιχεία κρίσης στη δημοσιονομική θεωρία του Ο'Connog όπως και τον ισχυρισμό ότι η απώτατη λειτουργία όλων των μορφών δημοσίων δαπανών αποβαίνει σε όφελος του μονοπωλιακού κεφαλαίου ως λειτουργιστική προσταγή. Διότι η προσφορά συλλογικών αγαθών και υπηρεσιών πρόνοιας έχει ξεπεράσει το πλαίσιο των αναπαραγωγικών προϋποθέσεων και αντανακλά συμφέροντα των καταναλωτών και των επαγγελματιών συμφερόντων προς ζημία της κερδοφορίας του ιδιωτικού τομέα (Saunders, 1984a, p. 10). Κι ακόμη διότι η ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας δεν ήταν μια λειτουργική απάντηση στις ανάγκες του κεφαλαίου αλλά το προϊόν σύνθετων κοινωνικών δυνάμεων που συχνά υπονοόμευαν τα στενά και άμεσα καπιταλιστικά συμφέροντα (Cawson, 1986, p. 128· Saunders, 1986, p. 296).

Ωστόσο η διττή προσέγγιση στο τοπικό κράτος δανείζεται την τυπολογία των δημόσιων δαπανών του Ο'Connog για να αντικαταστήσει το λειτουργισμό των αναγκών του μονοπωλιακού κεφαλαίου μ' ένα λειτουργισμό των ομάδων συμφερόντων στις οποίες οι δημόσιες δαπάνες προσανατολίζονται. Ακόμη δανείζεται εκείνο το κομμάτι του επιχειρή-

ματος του Ο'Connell όπου γίνεται μια προσπάθεια ορισμού της λογικής της κρατικής παρέμβασης μέσα από διαφορετικά επίπεδα κυβέρνησης. Για τον Ο'Connell η διάρθρωση στο εσωτερικό του κράτους συνιστά μια λειτουργική κατανομή δραστηριοτήτων που πραγματοποιεί και μια ιεραρχημένη αντιπροσώπευση συμφερόντων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Έτσι το κράτος δομεί το ίδιο δύο συναρθρωμένα συστήματα κοινωνικών σχέσεων: πρώτον μεταξύ οικονομικών τάξεων και μεριδίων της, δεύτερον μεταξύ των οικονομικών τάξεων και του ίδιου του κράτους (Ο'Connell, 1973, p. 64). Υποστηρίζεται ότι η δόμηση της κρατικής διοίκησης αποκτά τη δική της λογική με τέτοιο τρόπο, ώστε τα καπιταλιστικά συμφέροντα να αναγκάζονται να μεσολαβηθούν από τη διάρθρωση της διοίκησης και αυτοδιοίκησης, που υπόκεινται σε διάφορους προσδιορισμούς κι όχι μόνο στη δύναμη μιας οικονομικής τάξης (Ο'Connell, 1973, pp. 64, 67). Για τον Ο'Connell η κατάτμηση των πολιτικο-διοικητικών δομών είναι διαδικασία παράλληλη με την πολυμορφία των οικονομικών συμφερόντων. Όμως αποδίδει στο κράτος ένα βολονταρισμό που έγκειται στο συντονισμό και στην ενοποίηση πολλαπλών ομάδων συμφερόντων μέσα από ένα ιεραρχικά διαρθρωμένο σύστημα εκπροσώπησης που προβάλλει την ορθολογικότητα του διαχωρισμού αρμοδιοτήτων, ενώ παράλληλα δημιουργεί σφαίρες επιρροής. Βέβαια ορισμένα καπιταλιστικά συμφέροντα που βασίζονται σε οικονομικούς όρους μπορεί να αποκλίνουν από τα συμφέροντα που συναρθρώνονται πολιτικά με όρους κυριαρχίας. Αυτή η απόκλιση είναι αντικείμενο τριμερών κορπορατιστικών οργάνων συλλογικής διαπραγμάτευσης που πραγματώνουν τον ενοποιητικό ρόλο του μονοπωλιακού κεφαλαίου (Ο'Connell, 1973, p. 72). Από την άλλη πλευρά η κατάτμηση των επιπέδων κυβέρνησης συναρθρώνει τα συγκριτικά μειονεκτήματα άλλων ομάδων συμφερόντων με το να τα περιορίζει σε τοπικές πολιτικές διαδικασίες (Ο'Connell, 1973, pp. 89-91). Και είναι ακριβώς αυτές που προσδίδουν στο τοπικό την ιδιαιτερότητα να συνιστά μια αρένα ομάδων συμφερόντων συγκροτημένων γύρω από ζητήματα κατανάλωσης.

Όμως το πώς αυτές οι ομάδες συμφερόντων καταλήγουν να ενσωματώνονται στις συνολικές πολιτικές διαδικασίες, θα απαντηθεί από τη διττή θέση για το τοπικό κράτος με τη βοήθεια της προσέγγισης του Offe.

Για τον Offe είναι δεδομένη η αδυναμία των μηχανισμών της αγοράς να κατευθύνουν τη διαδικασία ανάπτυξης. Ειδικά στο σύγχρονο καπιταλισμό το κράτος υποχρεώνεται να αναμειχθεί στη διαδικασία παραγωγής και να αναλάβει ένα διευρυνόμενο ρόλο πέρα από τις παραδοσιακές λειτουργίες κατανομής (δηλ. τη φορολογία, το στρατό κτλ.). Έτσι δίπλα στην παραδοσιακή κατανομητική λειτουργία που συνιστά παρέμβαση με πολιτικά μέσα, το κράτος αναλαμβάνει και μια παραγωγική λειτουργία για να προσφέρει στην κοινωνία εκείνα τα αγαθά που οι καπιταλιστές είναι απρόθυμοι να προσφέρουν (π.χ. εκπαίδευση, υγεία, συγκοινωνίες, τεχνογνωσία, στέγαση, ενέργεια, κτλ.) (Offe, 1975, pp. 128-34).

Η θεμελίωση όμως του κράτους απορρέει από το χωρισμό του πολιτικού στοιχείου από το οικονομικό –ως εξάλειψη του εξωοικονομικού κατανγκασμού– στη βάση του οποίου κατά τον Offe οι συνθήκες της καπιταλιστικής συσσώρευσης μετασχηματίζονται σε πολιτικές υποθέσεις. Αλλά το κράτος δεν έχει και δεν μπορεί να έχει κριτήρια εξατομικευμένης ορθολογικότητας διότι η συντεταγμένη του εξουσία απορρέει από το αποκλειστικό του δικαίωμα να διαθέτει πόρους που ναι μεν ελέγχει αλλά δεν παράγει το ίδιο. Αυτή είναι και μια έννοια της αυτονομίας του. Παρά το γεγονός ότι το κράτος εξαρτά από τη διαδικασία συσσώρευσης την υλική του αναπαραγωγή, η οποία έτσι ενσωματώνεται στην εσωτερική διαδικασία λήψης αποφάσεων, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι η συσσώρευση προσδιορίζει το περιεχόμενο της κρατικής πολιτικής. Έτσι σε ό,τι αφορά την κατανεμητική λειτουργία, οι κρατικές πολιτικές προσδιορίζονται από την πολιτική (politics) και η ενότητα των δύο έχει σαν αποτέλεσμα τον εξισορροπητικό ρόλο του κράτους και μια αντίστοιχη νομιμοποίησή του (Offe, 1975, pp. 125-30).

Όμως σε συνθήκες προχωρημένου καπιταλισμού, όπου η λειτουργία των μηχανισμών της αγοράς θέτει σε κίνδυνο τη συνολική αναπαραγωγή της οικονομίας, η κατανεμητική λειτουργία γίνεται ανεπαρκής και το κράτος δεν μπορεί να αντλήσει από το περιβάλλον του τα κριτήρια της πολιτικής απόφασης –αντιθέτως πρέπει το ίδιο να τα δημιουργήσει (Offe, 1975, p.139). Έτσι απαιτείται μια νέα, παραγωγική λειτουργία που όμως προϋποθέτει μια διαφορετική κρατική μορφή όπου οι κρατικές πολιτικές διαμορφώνονται σε αντιστοιχία με επιθυμητά αποτελέσματα κι όχι από τις ομάδες συμφερόντων και όπου η νομιμοποίηση αντλείται από τα αποτελέσματα της κρατικής δράσης κι όχι από την τήρηση διαδικασιών. Το κράτος προσπαθεί να εκπληρώσει το ρόλο του αυτόν με την ενσωμάτωση ειδικών συμφερόντων σε μια προσπάθεια αναπαραγωγής της διαδικασίας συσσώρευσης μέσω της εισαγωγής νέων τρόπων ανταγωνισμού. Όμως έτσι διαβρώνει την ενότητά του και την εργαλειακή του ορθολογικότητα και δημιουργείται μια εντασιακή σχέση ανάμεσα στον εσωτερικό τρόπο λειτουργίας του και τον εξωτερικό προσανατολισμό των πολιτικών του. Ο Saunders επιχειρηματολογεί ότι η αυτονομία του κράτους απορρέει από την ανάλυση παραγωγικού ρόλου όπου οι αποφάσεις δεν μπορούν να ληφθούν στη βάση εξωτερικών πολιτικών πιέσεων και όπου το κράτος πρέπει να δημιουργήσει δικά του κριτήρια ορθολογικότητας (Saunders, 1979, p. 174-5).

Μπροστά σ' αυτή την κρίση ορθολογικότητας το κράτος, κατά τον Offe, έχει να επιλέξει ανάμεσα σε τρεις λογικές της κρατικής δράσης και την κατανομή των πόρων: τη γραφειοκρατική, την κορπορατιστική και την πλουραλιστική (Offe, 1975, p. 136).

Η γραφειοκρατία ορίζεται ως ένα σύνολο τυπικών διαδικασιών μέσω των οποίων το κράτος ασκεί την κυριαρχική του εξουσία για να εφαρμόσει κανόνες διαχείρισης δεδομένων εισροών. Ο κορπορατισμός εξαρτάται από τη δέσμευση συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων στην πο-

λιτική διαδικασία ως πηγή καινοτομιών που εξαναγκάζει τις κρατικές πολιτικές να προσανατολιστούν στην επίτευξη αποτελεσμάτων μέσω μιας συν-υπευθυνότητας. Στον πλουραλιστικό τρόπο λειτουργίας η επίτευξη συναίνεσης γίνεται η λογική της κρατικής δράσης. Οι κανόνες και οι καθιερωμένες διαδικασίες ελαχιστοποιούνται και οι πολιτικές διαμορφώνονται στη βάση μιας διάχυσης της διαδικασίας λήψης αποφάσεων: κράτος και κοινωνία, πολιτική και διοίκηση τείνουν να ταυτιστούν. Όμως για τον Offe κανένας από τους τρεις τρόπους πολιτικής οργάνωσης δεν μπορεί να δώσει ικανοποιητική απάντηση στο πρόβλημα του κριτηρίου ορθολογικότητας της κρατικής δράσης. Γι' αυτόν, το πρόβλημα είναι ουσιαστικά πρόβλημα διάστασης ανάμεσα στην τυπική ορθολογικότητα της κρατικής δράσης (δηλαδή την εφαρμογή νομικών κανόνων) και τη λειτουργική ανεπάρκεια του διοικητικού έργου (δηλαδή τη μη ικανοποίηση συστημικών αναγκών). Η δυσαρμονία κανονιστικών και λειτουργικών όψεων της ορθολογικότητας εκφράζει μια σύγκρουση μεταξύ μορφής και περιεχομένου των κρατικών πολιτικών που δεν είναι τόσο πρόβλημα διοικητικής μεταρρύθμισης όσο πρόβλημα μετασχηματισμού του περιβάλλοντος που προκάλεσε την αντίφαση μεταξύ της δομής και της αποτελεσματικότητας της κρατικής διοίκησης (Offe, 1985, p. 303). Έτσι το κράτος οφείλει να συμμορφώνεται σε καθιερωμένες νόρμες και ταυτοχρόνως να μετασχηματίζει την κάθετη μορφή οργάνωσής του σε διαπραγματευτικές διαδικασίες με ενσωματωμένα συμπερόντα. Αλλά στερείται ενός περιεκτικού κριτηρίου ορθολογικότητας που θα ιεραρχούσε τις διαφορετικές λογικές της κρατικής δράσης (Offe, 1985, p. 316).

Για τη δυναμική/διττή προσέγγιση για το τοπικό κράτος η ιεράρχηση των λογικών αυτών είναι μάλλον δεδομένη και σε αφαίρεση από οποιαδήποτε στοιχεία κρίσης του κράτους. Απορρίπτεται ο ισχυρισμός ότι το κράτος περιορίζει το ρόλο του στη διαχείριση και αποφυγή των κρίσεων και υποστηρίζεται ότι είναι ικανό να αναπτύσσει μορφές εσωτερικής οργάνωσης που συνδυάζουν κεντρικό έλεγχο και αποκέντρωση αρμοδιοτήτων στη βάση μιας κάθετης ενσωμάτωσης λειτουργικών συμφερόντων (Saunders, 1979, p. 178), και μιας δομής εξουσίας πολυκεντρικής αλλά ιεραρχημένης (Cawson and Saunders, 1983, p. 16). Αυτό που η διττή θέση για το κράτος προτείνει τελικά, είναι ο συνδυασμός των ιδεώτων κρατικής παρέμβασης του Offe με την τυπολογία κρατικών δαπανών του O'Connor για να διατυπώσει ένα μοντέλο κατανομής κρατικών λειτουργιών σε διαφορετικά επίπεδα διοίκησης. Καταρχήν λέγεται ότι οι τρεις βασικές λειτουργίες του κράτους –δηλαδή η διατήρηση της διαδικασίας συσώρευσης, η εξασφάλιση της αναπαραγωγής και η διατήρηση της κοινωνικής τάξης– μπορούν να εκτελεστούν στη βάση των τριών κατά Offe λογικών της κρατικής παρέμβασης: τον κορπορατισμό, τη γραφειοκρατία και τον πλουραλισμό που απορρέει από τους μηχανισμούς αγοράς, αντίστοιχα (Cawson & Saunders, 1983, pp. 15-19).

Ωστόσο η έλλειψη μιας γενικής ιδεολογικής αρχής νομιμοποίησης

δημιουργεί κρίση αντιπροσώπευσης. Οι κρατικές λειτουργίες είναι τόσο σύνθετες και διαφοροποιημένες ώστε οι βάσεις νομιμοποίησης να εμφανίζονται πολυδιασπασμένες και ετερογενείς, κατάσταση που οδηγεί στην αναντιστοιχία παρεμβατικών πολιτικών και ιδεολογικών αναφορών (Cawson & Saunders, 1983, p. 19). Το κράτος απαντά στο πρόβλημα αυτό μετασχηματίζοντας την εσωτερική του δόμηση σε διακριτά επίπεδα όπου διαφορετικές λειτουργίες υπόκεινται σε διαφορετικούς προσδιορισμούς. Έτσι η διττή θέση καταλήγει στο συμπέρασμα ότι διαφορετικοί τρόποι κρατικής παρέμβασης εξυπηρετούν διαφορετικά συμφέροντα σε διαφορετικά επίπεδα διοίκησης.

Κατ' αντιστοιχία οι τρεις προαναφερθείσες βασικές λειτουργίες του κράτους στοιχίζονται με την κατά Ο' Κορνοτ ταξινόμηση των κρατικών δαπανών σε δαπάνες κοινωνικής επένδυσης, κατανάλωσης και εξόδων. Έτσι συγκροτούνται συμφέροντα που ορίζονται ειδικά από τις κρατικές λειτουργίες. Οι δαπάνες κοινωνικής επένδυσης είναι στην ουσία οι παραγωγικές πολιτικές του κράτους που επιβληθούν τη διαδικασία συσσώρευσης και τα συμφέροντα των παραγωγών. Αυτό πολιτικά εκφράζεται μέσα από την τριμερή διαπραγμάτευση -κράτος, κεφάλαιο, εργασία- που από μόνη της ορίζει μια ξεχωριστή σφαίρα πολιτικής για ζητήματα παραγωγής και ως τέτοια είναι ταξική πολιτική (Cawson & Saunders, 1983, pp. 21-23). Από την άλλη πλευρά οι δαπάνες κοινωνικής κατανάλωσης εκφράζουν τους όρους αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης και ως τέτοιες είναι προς όφελος μη καπιταλιστικών συμφερόντων αφού τη μείωση του κόστους της εργατικής δύναμης τη θεωρούν ως ενδεχόμενο προϊόν πολιτικών κατανάλωσης κι όχι ως αναγκαία λειτουργία (Cawson and Saunders, 1983, pp. 23-24). Σε αντίθεση με τις πολιτικές παραγωγής οι πολιτικές κατανάλωσης αφορούν αποδέκτες αγαθών και υπηρεσιών, οι οποίοι συγκροτούν ομάδες συμφερόντων στη βάση του ειδικού συλλογικά προσφερόμενου αγαθού. Έτσι η κοινωνική βάση που συγκροτείται γύρω από ζητήματα κατανάλωσης είναι πολυδιασπασμένη και πλουραλιστική, δεν συγκροτείται ταξικά σε αναφορά με ειδικούς τομείς συλλογικής κατανάλωσης που συχνά είναι και ανταγωνιστικοί μεταξύ τους.

Έτσι συγκροτούνται δύο διαφορετικοί τύποι πολιτικών διαδικασιών και δύο ιεραρχικά διαχωρισμένα επίπεδα εκπροσώπησης που διαμεσολαβούν διαφορετικούς τύπους συμφερόντων (Cawson, 1978, pp. 181-5). Παρατηρείται εδώ μια συστηματική διαφοροποίηση στην κρατική δράση σε σχέση με τη διαμεσολάβηση ζητημάτων παραγωγής και ζητημάτων κατανάλωσης σε κεντρικό και τοπικό επίπεδο αντίστοιχα (Cawson and Saunders, 1983, pp. 19-29· Saunders, 1986, pp. 299-301).

Με δεδομένη τη διάβρωση της κοινοβουλευτικής εξουσίας και την ενίσχυση του ρόλου των εκτελεστικών οργάνων, το κεντρικό επίπεδο προβάλλει ως προνομιακός χώρος συνεργασίας του κράτους με φορείς συμφερόντων παραγωγής. Αυτή η τάση ενισχύεται από τη λειτουργία αιωνεί κρατικών οργανισμών σε π' ριφερειακό επίπεδο που παρακά-

μπουν την εκλογική λειτουργία και ως βάση νομιμοποίησης προβάλλουν τη γνώση και την εξειδίκευσή τους. Με αυτό τον τρόπο προκύπτει ένα πλαίσιο κορπορατιστικών διακανονισμών σε κεντρικό επίπεδο που υπόκειται σε καθαρά οικονομικούς προσδιορισμούς και αποκλείει την εισδοχή μη λειτουργικών συμφερόντων.

Στο τοπικό επίπεδο σχηματίζεται ένα σύνολο θεσμών δευτερεύουσας σημασίας ανοικτό σε λαϊκές και εκλογικές πιέσεις. Το τοπικό καταννοείται ως το πολιτικό επίπεδο, όπου έχει κατανεμηθεί ο εφοδιασμός της κοινωνίας με αγαθά συλλογικής κατανάλωσης. Το τοπικό κράτος είναι έτσι μια μορφή ανταγωνιστικών πολιτικών με δημοκρατικά μέσα, όπου πλουραλιστικές ομάδες συμφερόντων κινητοποιούνται γύρω από ζητήματα κατανάλωσης. Και ως τέτοιο είναι από τη φύση του πολυδιασπασμένο λόγω της πολλαπλότητας των τομέων κατανάλωσης (Cawson & Saunders, 1983, p. 27). Ιδεολογικά δε συγκροτείται γύρω από ζητήματα κοινωνικών αναγκών και δικαιωμάτων του πολίτη και σε αντίθεση με το κεντρικό επίπεδο όπου οι πολιτικές γύρω από ζητήματα παραγωγής προβάλλουν ιδεολογίες δικαιωμάτων ιδιοκτησίας.

Συνοψίζοντας υποστηρίζουμε ότι η διττή προσέγγιση στο τοπικό κράτος ξεκινά με την απόρριψη της δυνατότητας να έχουμε μια ενιαία θεωρία για το κράτος, διότι θεωρεί ότι διαφορετικά επίπεδα του κράτους λειτουργούν με διαφορετικούς τρόπους σε διαφορετικές περιοχές πολιτικής και είναι διαφορεικά προσιτά σε διαφορετικούς τύπους συμφερόντων (Saunders, 1986, p. 299). Έτσι προτείνεται η χρήση διαφορετικών θεωρητικών προσεγγίσεων σε κάθε περίπτωση μελέτης. Προτείνεται η χρήση θεωριών ατελούς πλουραλισμού για την προσέγγιση πλουραλιστικών πολιτικών σε τοπικό επίπεδο και εργαλειικών προσεγγίσεων για την κατανόηση ταξικών πολιτικών παραγωγής σε κεντρικό επίπεδο (Cawson & Saunders, 1983, p. 26). Και πιστεύεται ότι αυτός είναι ο τρόπος εξήγησης της σχετικής αυτονομίας του κράτους από ταξικά συμφέροντα, αφού είναι δυνατόν να καταδειχθεί ότι ενώ τα καπιταλιστικά συμφέροντα μπορούν γενικά να επικρατούν στην πολιτική σφαίρα της παραγωγής άλλα συμφέροντα μπορούν να επικρατούν σε τοπικό επίπεδο γύρω από ειδικά ζητήματα κατανάλωσης.

Η διάκριση αυτή μεταξύ ζητημάτων παραγωγής και κατανάλωσης είναι προβληματική. Πρόκειται για μια ανάλυση που αγνοεί τις ιστορικές και κοινωνικές προϋποθέσεις των κρατικών πολιτικών και στηρίζεται σε μια κατανόηση του τοπικού κράτους, αποσπασμένου από τις κοινωνικο-οικονομικές διαδικασίες που το στηρίζουν. Αν και πρέπει να πιστωθεί για την προσπάθειά της να προσεγγίσει ειδικά το τοπικό και να δώσει συγκεκριμένες απαντήσεις σε εμπειρικά προβλήματα, παραμένει σ' ένα επίπεδο τυπολογικού φορμαλισμού και λειτουργικής κατανόησης των κοινωνικών σχέσεων μέσω μιας σχηματικής ιεράρχησης επιπέδων διοίκησης (Getimis, 1988, p. 12).

5. Συμπεράσματα

Η Cockburn ενδιαφέρεται να διαλύσει αυτό που ονομάζεται τοπικό σε ευρύτερες κοινωνικές διαδικασίες και τείνει να περιορίσει την κατανόησή της στις συμβαντολογικές όψεις του τοπικού που ορίζονται από τις εκάστοτε κρίσεις. Δεν εστιάζεται στο εσωτερικό του τοπικού κράτους γιατί δεν βλέπει κανένα αποχρώντα λόγο που να δικαιολογεί μια τέτοια ενασχόληση. Ενδιαφέρεται να περιγράψει τις τοπικές διαστάσεις της γενικότερης κρίσης και να ερμηνεύσει τους πολιτικούς αναπροσδιορισμούς που απορρέουν απ' αυτήν.

Η δυαδική/διττή προσέγγιση για το τοπικό κράτος συγκεντρώνει την προσοχή της στο πρόβλημα της σύστασης και λειτουργίας των τοπικών θεσμών ως εξ ορισμού ετερογενών και υποκειμένων σε ανεξάρτητους προσδιορισμούς. Ενδιαφέρεται να ορίσει την ετερότητα των τοπικών θεσμών κι όχι τόσο να ορίσει τις συνδέσεις κεντρικού-τοπικού. Το τοπικό ορίζεται ανεξάρτητα από στοιχεία κρίσης και περισσότερο με όρους λειτουργικούς –ως προαπαιτούμενο μιας συστηματικής δόμησης του πολιτικού.

Πρόβλημα κοινό και στις δύο προσεγγίσεις –και γενικά πρόβλημα της συζήτησης για το τοπικό– είναι η αδυναμία ικανοποιητικής μεθοδολογικής ανάπτυξης των κατηγοριών που χρησιμοποιούν. Η προσέγγιση της Cockburn αναγκάζεται να καταφύγει σε αναγωγισμό αφήνοντας συχνά το εμπειρικό κομμάτι της έρευνάς της θεωρητικά αβοήθητο. Στη διττή θέση για το τοπικό κράτος έχουμε το πρόβλημα μιας εκλεκτικής λειτουργικής προσέγγισης στις κρατικές πολιτικές που αφενός αγνοεί τις προϋποθέσεις των θεωρητικών προτάσεων που χρησιμοποιεί και αφετέρου καταλήγει σ' ένα μηχανιστικό ταίριασμα παρατηρησιακών αποτελεσμάτων. Αυτό συμβαίνει ακριβώς επειδή η όλη ανάπτυξη στηρίζεται σε μια *ex post facto* ανάλυση των αποτελεσμάτων δράσης των υποκειμένων και εννοιολόγηση της κρατικής δραστηριότητας.

Ο εκλεκτικισμός της διττής προσέγγισης μπορεί να εξηγηθεί ως ιδιόμορφη προσπάθεια συνεργασίας λειτουργιστικών σχημάτων με το βολογαρισμό της δράσης των επιμέρους συμφερόντων. Η δε έννοια της αυτονομίας επαναπροσδιορίζεται στη βάση των λειτουργιών που αποδίδονται στο κεντρικό και το τοπικό κράτος, εξαγνισμένη από το στρουκτουραλιστικό της παρελθόν: δηλ. είτε ως αυτονομία του κέντρου να αποφασίζει για ζητήματα παραγωγής είτε ως αυτή του τοπικού κράτους να αποφασίζει πώς θα εξυπηρετεί τις πλουραλιστικές ομάδες συμφερόντων.

Αυτοί οι επαναπροσδιορισμοί είναι ενδεικτικοί του βασικού προβλήματος που αντιμετωπίζουν πολλές νεο-βεμπεριανές προσεγγίσεις δηλαδή του πώς μπορεί να ανακατασκευαστεί το νέο εμπειρικό υλικό σε φορμαλιστικές βάσεις. Γι' αυτό και αναγκάζονται να προσφύγουν σε κανονιστικά μοντέλα ερμηνείας της πολιτικής απόφασης (Ψυχοπαίδης, 1988).

Στη διττή θέση για το τοπικό κράτος ειδικά, το πρόβλημα της θεωρη-

τικής προσέγγισης στο τοπικό είναι πρόβλημα θεωρίας κράτους (Duncan and Goodwin, 1980, p. 15). Αγνοούνται ουσιώδεις κοινωνικοί όροι των φαινομένων που αναλύονται. Ακόμη και στο επίπεδο του κεντρικού κράτους οι κοινωνικές τάξεις εμφανίζονται εκ των υστέρων ως φορείς συναινετικών λύσεων στα προβλήματα συσσώρευσης. Κατ' αυτόν τον τρόπο φετιχοποιούνται οι κοινωνικές σχέσεις στο βαθμό που η διαδικασία συσσώρευσης κατανοείται ως πολιτική νόρμα που υπερβαίνει τα κοινωνικά της πλαίσια και περιεχόμενα. Γι' αυτό και η κρίση εμφανίζεται μόνο ως κρίση ορθολογικότητας, δηλαδή ως έλλειψη ντεσιζιονιστικών κριτηρίων (decisionism), χωρίς κοινωνικό περιεχόμενο και ως οιωνεί ιστορικό στοιχείο. Το ενδεχόμενο της κρίσης ουσιαστικά αντικαθίσταται από τη δυνατότητα διακανονισμών που εκφράζουν άριστες κατανομές κρατικών λειτουργιών. Έτσι το αίτημα κατανόησης της ιστορικότητας των κρατικών λειτουργιών αντιμετωπίζεται ως πρόβλημα ταξινομητικό και τυπολογικό των κοινωνικών σχέσεων.

Αν στη διττή θέση για το τοπικό κράτος υπάρχει πρόβλημα λειτουργικών προσδιορισμών του ρόλου του κράτους γενικά, τότε στην προσέγγιση της Cockburn υπάρχει το πρόβλημα της ερμηνευτικής υπαγωγής εμπειρικών καταστάσεων σε αφηρημένες θεωρητικές κατηγορίες. Και στις δύο περιπτώσεις το κράτος πραγματοποιείται είτε ως δομικό προαπαιτούμενο είτε ως λειτουργική κατανομή. Δεν κατανοείται δηλαδή, ως ιστορικά ειδική μορφή που παίρνουν οι κοινωνικές σχέσεις και ο καταμερισμός της εργασίας αλλά ως γενικό εμπειρικό μοντέλο πραγμάτων (Duncan & Goodwin, 1980, p. 5), (Psychopedis & Getimis, 1988). Δεν κατανοείται ως προϊόν αφαίρεσης από κοινωνικές διαδικασίες αλλά ως αντικείμενο γενίκευσης χωρίς ιστορικό και κοινωνικό περιεχόμενο.

Τέλος η υπογράμμιση του τοπικού και του «τοπικού κράτους» έχει σημασία όταν γίνεται και για δύο άλλους βασικούς λόγους. Αφενός όταν υπονοείται ότι με την αναδιάρθρωση των χωροθετικών σχημάτων αποδεσμεύονται οι τοπικές παραγωγικές δομές από τα εθνικά πλαίσια άσκησης πολιτικών. Σε διαδικασίες συνολικής οικονομικής αναδιάρθρωσης σε συνθήκες άνισης ανάπτυξης, η *τοπικότητα* φαίνεται να παίζει ρόλο ολοκλήρωσης παραγωγικών δομών έξω από τα εθνικά πλαίσια, μέσα στα πλαίσια ενός ευρύτερου καταμερισμού της εργασίας.

Από την άλλη πλευρά είναι σημαντικές οι προσεγγίσεις για το «*τοπικό κράτος*» που προσπαθούν να δείξουν ότι υπάρχει μια τοπική διάσταση στις κοινωνικές σχέσεις και να υπογραμμίσουν τη σημασία των τοπικών παραλλαγών στις κρατικές πολιτικές ενώ ταυτοχρόνως υπαινίσσονται ότι οι τοπικές διαφοροποιήσεις δεν απορρέουν από τοπικές αιτίες (Duncan and Goodwin, 1980, p. 1). Έτσι η διαμόρφωση των τοπικών προβλημάτων πρέπει να ιδωθεί σε σχέση με τη θέση της τοπικής κοινωνίας στον ευρύτερο κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας, ενώ οι συνθήκες ένταξης της τοπικής κοινωνίας σε ευρύτερες εθνικές και υπερεθνικές διαδικασίες είναι όροι συγκρότησης του τοπικού κράτους (Γετίμης 1988, Psychopedis and Getimis, 1988).

Τέλος, το τοπικό κράτος πρέπει μάλλον να συνεξετάζεται με ευρύτερες διαδικασίες ανασύνταξης της πολιτικής εξουσίας και στο πλαίσιο διεύρυνσης του ρυθμιστικού ρόλου που παίζει το κράτος σε κοινωνίες αγοράς. Γι' αυτό δεν θα πρέπει να υπερεκτιμάται η εννοιολογική αξία του τοπικού κράτους στο βαθμό που έχει μια ειδική ερμηνευτική αξία σ' ένα συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο (Corrigan, 1979, p. 203.).

Βιβλιογραφία

- Blomley, N.K. (1989) «Interpretive practices, the state and the locale», in Wolch, J. and Dear, M. (eds), *The power of Geography: How Territory Shapes Social Life*, London: Unwin Hyman.
- Γετίμης, Π. (1988) «Η συγκρότηση του τοπικού κράτους στην Ελλάδα», Θ. Μαλούτας και Δ. Οικονόμου (επιμ.), *Προβλήματα του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα*, Αθήνα: Εξάντας.
- Cawson, A. (1978) «Pluralism, corporatism and the role of the state», in *Government and Opposition* 13 (2), pp. 178-98.
- Gawson, A. and Saunders, P. (1983) «Corporatism, competitive politics and class struggle», in King, R. (ed), *Capital and Politics*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Cawson, A. (1986) *Corporatism and Political Theory*, Oxford: Basil Blackwell.
- Cawson, A. (1985) «Corporatism and local politics», in Grant, W. (ed.), *The political Economy of Corporatism*, London: Macmillan.
- Cockburn, C. (1977) *The Local State. Management of Cities and People*, London: Pluto Press.
- Cooke, P. (1983) *Theories of Planning and Spatial Development*, London: Hutchinson.
- Corrigan, P. (1979), «The Local State: the struggle for Democracy», in *Marxism Today*, July, pp. 203-9.
- Dear, M. and Clark, G.L. (1981) «Dimensions of local state autonomy», in *Environment and Planning A*, vol. 13, pp. 1277-94.
- Duncan, S. and Goodwin, M. (1980) *The Local State and Restructuring Social Relations: Theory and Practice*, (University of Sussex, Falmer, Brighton), Working Paper in Urban and Regional Studies: 24.
- Duncan, S. and Goodwin, M. (1982) «The local state: functionalism, autonomy and class relations in Cockburn and Saunders», in *Political Geography Quarterly*, 1 (1), pp. 77-96.
- Duncan, S. and Goodwin, M. (1988) *The Local State and uneven Development. Behind the Local Government Crisis*, Cambridge: Polity Press.
- Dunleavy, P. (1984) «The Limits to Local Government», in Boddy, M. and Fudge, C. (eds.), *Local Socialism: Labour Councils and New Left Alternatives*, London: Macmillan.
- Getimis, P. (1988) *The Formation of a Local State in Greece*. Paper presented at the EETAA Conference, Athens, Greece, December 1988 (mimeo).
- Goodwin, M. (1989) «The politics of locality», in Cochrane A. and Anderson, J. (eds.), *Politics in Transition (Restructuring Britain Series)*, London: Sage in association with The Open University.
- Gurr, T.R. and King, D.S. (1987) *The State and the City*, London: Macmillan.

- Hirsch, J. (1981) «The apparatus of the State, the reproduction of capital and urban conflicts», in Dear, M. and Scott, A.J. (eds.), *Urbanization and Urban Planning in Capitalistic Society*, London: Methuen.
- Holloway, J. and Picciotto, S. (1977) «Capital, crisis and the state», in *Capital and Class*, 2, pp. 76-101.
- Holloway, J. and Picciotto, S. (1978) *State and Capital: A Marxist Debate*, London: Edward Arnold.
- Massey, D. and Allen, J. (1984) *Geography Matters: A Reader*, Cambridge: Cambridge University Press in association with The Open University.
- Miliband, R. (1969) *The State in Capitalist Society*, London: Weidenfeld and Nicolson.
- O'Connor, J. (1973) *The Fiscal Crisis of the State*, New York: St. Martin's Press.
- Offe, C. (1975) «The theory of the capitalist state and the problem of policy formation», in Lindberg, L. et al. (eds.), *Stress and Contradiction in Modern Capitalism*, Lexington: D.C. Heath.
- Offe, C. and Ronger, V. (1975) «Theses on the Theory of the State», in *New German Critique*, 6, pp. 139-47.
- Offe, C. (1984) *The Contradictions of the Welfare State*, London: Hutchinson.
- Offe, C. (1985) *Disorganised Capitalism: Contemporary Transformations of Work and Politics*, Cambridge: Polity Press.
- Psychopedis, K. and Getimis, P. (1988) *Results of a research project on the local state in Greece*. Paper presented at the Vouliagmeni Conference, Athens, Greece, December 1988 (mimeo).
- Saunders, P. (1979) *Urban politics: A Sociological Interpretation*, London: Hutchinson.
- Saunders, P. (1981) «Notes on the specificity of the local state», in Boddy, M. and Fudge, C. (eds.), *The Local State: Theory and Practice*.
- Saunders, P. (1983) *The «Regional State»: A Review of the Literature and Agenda for Research* (University of Sussex, Falmer, Brighton), Working Paper in Urban and Regional Studies: 35.
- Saunders, P. (1984a) «Reflections on the dual politics thesis: the argument, its origin and its critics» (mimeo) can be found in Goldsmith, M. and Villadsen, S. (1986) *Urban Political Theory and the Management of Fiscal Stress*, London: Gower (different page references).
- Saunders, P. (1984b) «Rethinking Local Politics», in Boddy, M. and Fudge, C. (eds.), *Local Socialism? Labour Councils and New Left Alternatives*, London: Macmillan.
- Saunders, P. (1986) *Social Theory and the Urban Question*, 2nd edn, London: Hutchinson.
- Sharpe, L.J. (1984) «Functional allocation in the welfare state», in *Local Government Studies*, Vol. 10, pp. 27-45.
- Ψυχοπαίδης, Κ. (1988) *Φορμαλισμός, Ισορροπία και Δεσμευτικότητα της Πολιτικής Πράξης*. Αθήνα: Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης Π.Α.Σ.Π.Ε.
- Ψυχοπαίδης, Κ. και Γετίμης, Π. (1989) *Ρυθμίσεις Τοπικών Προβλημάτων*. Αθήνα: Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών.